Заедно в час

Отличниците на НВО, за които не говорим

Успешни практики от училища, които работят с ученици от уязвими групи и постигат високи резултати на изпитите след VII клас

Доклад към теренно проучване
март 2026 г.

Автори:

Иван Шопов
Магистър по педагогика, с дългогодишен опит като учител в България. Взима участие в международни проекти и изследвания, насочени към развитие и промени в образователните системи. През 2023 г. печели стипендия "Български лидери" на “Програма “Фулбрайт” и следва в Харвардския университет.

Стефан Лазаров
Образователен консултант с богат опит в обучението на учители, управлението на проекти, както и в стратегическото планиране и мониторинг на процеси в образованието. Активно се занимава с анализ на образователни политики и застъпничество. Магистър по приложна статистика.

Редактор:

Люба Йорданова
Старши специалист “Стратегически партньорства” във фондация „Заедно в час“. Има опит в анализа и проучването на добри практики в сферата на образованието, както и като журналист.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение **4**

2. Методология **6**

2.1 Връзка между дела на ученици от уязвими групи и средните резултати на НВО 6

2.2 Избор на училища за теренно проучване 8

2.3 Вид използвана методология 11

2.4 Ход и обем на теренното проучване 11

3. Предизвикателства пред училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи **12**

4. Фактори за успех **13**

4.1 Нагласа за промяна сред училищните колективи и вяра в потенциала на всяко дете 14

4.2 Визионерско и ефективно училищно лидерство отстрана на директора 15

4.3 Развиване на нагласа за успех в учениците 16

4.4 Фокус върху езиковите компетентности на учениците 17

4.5 Занимания по интереси и извънкласни дейности 19

4.6 Използване на разнообразни методически подходи 20

4.7 Целенасочено участие в квалификации и обучения 22

4.8 Ангажиране на родителска и местна общност чрез алтернативни подходи на работа 24

5. Как всяко училище може да работи за успеха на учениците **27**

5.1 Училищни политики 28

5.2 Педагогически практики 29

6. Препоръки за подкрепа на училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи **29**

Приложение: Детайлно описание на методологията на проучването **31**

1. Въведение

“Топ 10 училища в България”
“Училищата с най-високи резултати на НВО”
“Кои са най-добрите училища в България”

В края на всяка учебна година медии публикуват национални и регионални класации, които съпоставят резултатите на учениците от националните външни оценявания (НВО) - изпитите след IV, VII и X клас, както и от матурите (държавните зрелостни изпити) след XII клас. На челните места се открояват математически, езикови и други профилирани гимназии, частни и големи средни училища в областните градове. Това ли са обаче директорите и учителите, които имат най-голяма добавена стойност за напредъка на учениците?

Настоящото проучване обръща внимание на тези училища, които не попадат в медийните класации, но които с целенасочени и дългосрочни усилия успяват сами да повишат образователните резултати на своите ученици. Тези училища се намират в населени места и общности, в които учениците нямат достъп до допълнителни възможности - няма частни уроци и школи (или не са финансово достъпни за семействата на учениците), няма библиотеки, музеи и театри, няма среда с достатъчно положителни примери за децата и младежите, често няма възрастни вкъщи, които да обърнат внимание на ученето. На тези места качественото образование в най-близкото училище е единствената врата за учениците към прекъсване на цикъла на бедността, в който са родени.

Сравнението между всички училища в България на база резултатите от стандартизирани изпити като НВО не дава обективна оценка за качеството на образованието в конкретна образователна институция - именно защото не се отчитат факторите на социално-икономическата среда на учениците[1]. Детайлен поглед върху резултатите на училища, които работят в сходен контекст, обаче дава възможност да се открият положителни тенденции, заслужаващи задълбочено изследване. Това е и фокусът на настоящото проучване.

За целите му бяха анализирани резултатите на НВО след VII клас през 2025 г. на всички училища, които попадат в четвърта и пета група за финансиране според Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование на МОН (*виж 2. Методология*). Това са групите, в които има най-голяма концентрация на ученици от уязвими групи като критерий за определянето им е образователното ниво на родителите.

[1] “Изпитите след седми клас не показват реалната картина на образованието и нямат добавена стойност за качеството му”: анализ, септември 2024 г.

Изследователският екип идентифицира тези училища от двете групи, чиито ученици са постигнали резултати по български език и литература и/или по математика, над средните за съответната група и съпоставими и/или по-високи от средните за страната. В част от училищата беше установен и устойчив тренд за повишаване на резултатите на учениците с всеки следващ випуск - без да се отчита миграция на ученици или промяна в социално-икономическата характеристика на средата на училището.

След първоначално проучване на факторите, довели до високите резултати, бяха избрани шест училища, които изследователският екип посети на място с цел проучване на контекста и практиките на директорите и учителите.

Изследваните училища са (по азбучен ред на населеното място):

- ОУ “Георги С. Раковски”, с. Голямо Ново, област Търговище
- ОУ “Св. св. Кирил и Методий”, с. Горни Дъбник, област Плевен
- СУ “Св. св. Кирил и Методий”, с. Гърмен, община Гоце Делчев
- СУ “Пейо Крачолов Яворов”, гр. Стралджа, област Ямбол
- 3 ОУ “Петко Р. Славейков”, гр. Търговище
- ОУ “Иван Вазов”, с. Устрем, община Тополовград

Теренното изследване стъпи върху факта, че успехът на едно училище и реализирането на потенциала на всеки негов ученик се измерва по всеобхватни и комплексни индикатори, които са отвъд резултатите на единния стандартизиран изпит. Проучването потърси факторите за по-добрите резултати, водейки се от следните големи въпроси:

- Какви са характеристиките на учебната среда в училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи?
- Кои са образователните дефицити на учениците според училищните екипи и как се диагностицират?
- Каква допълнителна подкрепа се оказва на учениците?
- Кои са успешните практики при работата с родителската общност?
- Какви нагласи и педагогически компетенции се изискват за работа с ученици от уязвими групи?
- Кои са управленските и педагогически практики, оказващи най-голямо въздействие върху учениците?
- От каква визия и стратегия за развитие се водят училищните ръководства?

Основна цел на проучването беше да се идентифицират и опишат факторите и практиките, които допринасят за това учениците в училища, които работят в трудни условия, да постигат над средните за групата си и/или страната резултати на НВО.

В резултат от проучването бяха изведени няколко общи фактора за успех, които очертават

как определени нагласи и практики въздействат положително върху качеството на образованието в училища, работещи в гореописания предизвикателен контекст. Настоящият доклад обобщава и описва тези фактори в няколко основни тематични точки и представя множество конкретни примери от събраните данни. В заключение анализът извежда и препоръки, които могат да послужат за основа за стратегически образователни подходи и политики при работа с ученици от уязвими групи в условия на предизвикателна социална и образователна среда.

2. Методология

Изследването се проведе в периода от октомври 2025 г. до януари 2026 г. и включи следните етапи:

- Проучване на средните резултати по български език и литература и математика от НВО след VII клас през 2025 г. на училища от четвърта и пета група спрямо класификацията на МОН за висока концентрация на ученици от уязвими групи.
- Открояване на училища, които показват значима статистическа разлика в средния резултат на НВО спрямо средните резултатите на училищата от съответната група, както и спрямо средните за България.
- Анализ на качеството на образованието чрез изследване на стратегически документи на училищата, разговори с директорите и ръководните им екипи, посещения на учебни часове, разговори с учители, медиатори и ръководители на извънкласни дейности.
- Разговори с представители на съответните регионални управления на образованието (РУО) относно предизвикателствата и подкрепата в изследваните училища.
- Извеждане на общи нагласи, подходи, практики и училищни стратегии, които са характерни за повече от половината от изследваните училища.

2.1 Връзка между дела на ученици от уязвими групи и средните резултати на НВО

Отправна точка на настоящото изследване е приетото разбиране, че училищата с голяма концентрация на ученици от уязвими групи постигат по-ниски образователни резултати в сравнение както с училищата с ниска или нулева концентрация на ученици от уязвими групи, така и със средните резултати за страната.

“Уязвимостта” на ниво национални политики се разглежда като измерима величина, чието увеличение води до по-големи образователни неравенства и по-големи обучителни предизвикателства пред ученици и преподавателски пред учители. Това е видно включително от начина на финансиране на детските градини и училищата. В преходните и заключителните разпоредби на Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование са обособени пет групи на финансиране на детските градини и училищата. По-голям номер на групата съответства на по-голяма концентрация на ученици от уязвими групи и води до по-голямо допълнително финансиране на ученик за преодоляване на предполагаемите по-големи образователни предизвикателства.

Критерий за определянето на тези групи е образователното ниво на родителите - чрез методология, описана в приложение 6а от същата наредба (*виж таблица 1 в приложението към настоящия доклад*).

В рамките на изследването хипотезата за връзката между образователните резултати на учениците и дела ученици от уязвими групи в дадено училище беше проверена на база данните от националните външни оценявания (НВО) след VII клас. Резултатите на учениците от НВО, както и тези от държавните зрелостни изпити, са единствените публично достъпни данни за успеваемостта на българските ученици на национално ниво.

За целите на изследването бяха анализирани резултатите от НВО след VII клас поради големия залог на тези изпити, които се използват за кандидатстване в гимназия и имат значение за бъдещата реализация и житейска траектория на учениците. При НВО след VII клас наблюдаваме и много по-голяма дисперсия на резултатите и по-голяма пропаст между училищата, заемащи първите и последните места в “класациите”. (*За повече информация относно избора на данните от НВО след VII клас за основа на изследването виж приложението.*)

Връзката между средните резултати на НВО след VII клас през 2025 г. и дела ученици от уязвими групи в училище е представена в графика 1. Групите от 1 до 5 отговарят на класификацията, използвана от МОН за финансиране според нивото на образованието на родителите на учениците (пета група е групата с най-висок дял ученици от уязвими групи). “Група 0” е създадена за целите на анализа. В нея попадат всички училища в страната, в които не повече от 20% от родителите имат по-ниско от средно образование (т.е. училището не получава допълнително финансиране за работа с деца от уязвими групи).

Графика 1: Училищата с висока концентрация на ученици от уязвими групи постигат по-ниски резултати на НВО след VII клас (2025 г.)

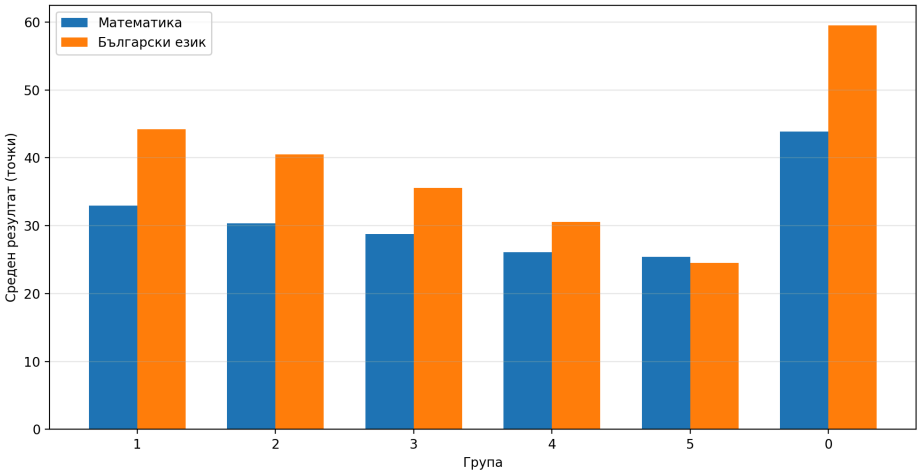

От графиката ясно се вижда разликата в успеваемостта между отделните групи, както и че тази успеваемост пада с увеличаване на номера на групата, т.е. с увеличаване на концентрацията на ученици от уязвими групи. За потвърждаване на статистическата значимост на наблюдението бяха използвани стандартните тестове ANOVA и пост-хок тест на Тюки (*повече в приложението към доклада*).

Данните показват, че принадлежността към дадена група има силен ефект върху крайния резултат на НВО. Ефектът е особено силен при български език и литература (БЕЛ). Принадлежността към група 5 (предполагаща пълна или почти пълна сегрегация на училището) е силен предиктор за постигането на най-ниски резултати за страната на НВО по БЕЛ след VII клас. По математика се наблюдават по-малки, но също статистически значими разлики между групите.

2.2 Избор на училища за теренно проучване

Следващият етап от настоящото проучване беше да се идентифицират училищата, които работят с най-голям дял ученици от уязвими групи и които постигат резултати на НВО, по-високи от средните за съответната група на уязвимост. От селекцията бяха изключени училища, в които на НВО след VII клас през 2025 г. са се явили под десет ученици (тъй като малкият брой участници в НВО води до изкривяване на средните резултати на училището).

Така критериите за избор на училища за теренно проучване бяха сведени до следните:

- значително различаващи се от групата си училища (“външни точки”) по отношение на резултати на НВО по математика или на НВО по български език и литература (БЕЛ);

- резултати в горен десети персентил[2] и на НВО по математика, и на НВО по БЕЛ;
- резултати в горен десети персентил на НВО по БЕЛ или на НВО по математика и училище, находящо се в областен град[3];
- поне 10 ученици, явили се на НВО по математика и на НВО по БЕЛ през 2025 г.

Така бе съставен първоначален списък с 16 училища. За всяко от тези училища беше направен анализ на резултатите на НВО от предишни учебни години, както и допълнителнително допитване до образователни експерти в съответния регион, за да се гарантира, че постигнатите през 2025 г. високи резултати са плод на дългогодишна и целенасочена работа, а не на случайност. Така списъкът бе сведен до осем училища. Поради ангажираност не всички от училищата имаха възможност да приемат екипа на “Заедно в час” и да участват активно в теренно проучване. Максимално придържайки се към тези обективни съображения и критерии, във финалното теренно проучване попаднаха шест училища:

Училище	**Населено място**	**Група**	**Явили се ученици (БЕЛ/ МАТ)**	**НВО БЕЛ**	**НВО математика**
1.	село	5	24/23	Горен десети персентил	Външна точка
2.	село	4	11/11	Горен десети персентил	Външна точка
3.	село	5	11/11	Горен десети персентил	Горен десети персентил
4.	село	5	12/12	Горен десети персентил	Горен десети персентил
5.	град	5	23/24	Горен десети персентил	Горен десети персентил
6.	областен град	4	29/29	По-добри от 75% от училищата в групата	Горен десети персентил

Графики 2 и 3 показват средния напредък на шестте изследвани училища по отношение на постиженията на учениците на НВО след VII клас за периода от последните пет години. Тенденцията за повишаване на средните резултати е видима и по двата предмета, но особено значима е по математика.

[2] Касае за горен десети персентил в групата по уязвимост, съответно 4. или 5. Това са десетте процента училища с най-високи резултати във всяка група.

[3] Училищата в 4. и 5. група са разположени в малки населени места, като обикновено са единственото училище в населеното място или са средищно училище. Училищата от 4. или 5. група, разположени в областен център, представляват особен интерес, защото обикновено се касае за напълно или почти напълно сегрегирани училища (поради фактори, различни от географско разположение).

Графика 2: Среден резултат на изследваните училища, среден резултат на училищата от 4. и 5. група и среден резултат за България на НВО след VII клас по български език и литература (2020-2025 г.)

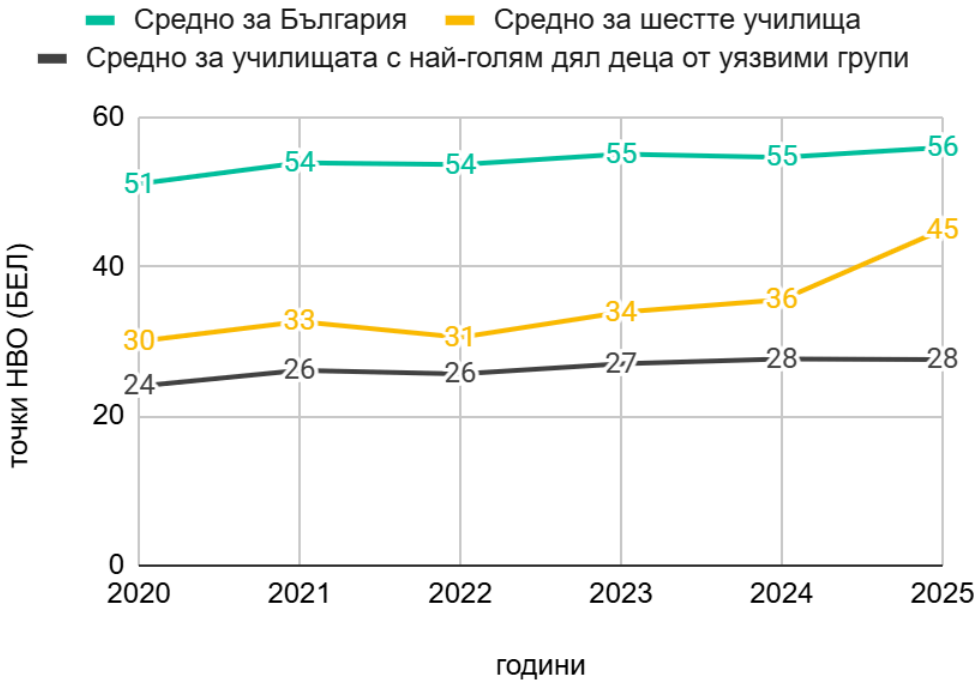

Графика 3: Среден резултат на изследваните училища, среден резултат на училищата от 4. и 5. група и среден резултат за България на НВО след VII клас по математика (2020-2025 г.)

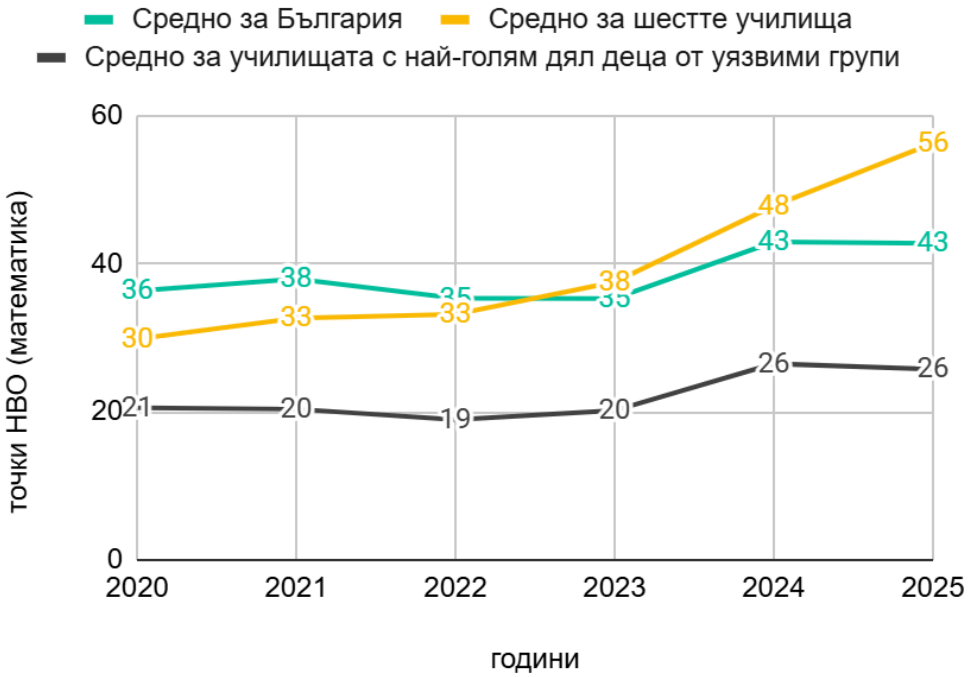

2.3 Вид използвана методология

За целите на теренното проучване беше използвана така наречената Grounded Theory[4]. Това е методология за качествено изследване, при която не се започва с предварително формулирани хипотези, а такива се изграждат директно от данните чрез постоянен цикъл на събиране и анализ. При този подход анализът и събирането на данни се случват едновременно – след всеки етап на анализ изследователят решава какви допълнителни данни да събере, за да развие и задълбочи хипотезите си. Това става чрез кодиране, сравнения, категоризиране и постепенно формиране на теория, която произлиза от данните, а не се налага от предварителни предположения. Целият създаден и използван изследователски инструментариум (протоколи за наблюдение на урок, въпросници, сценарии за интервюта и фокус групи) почива на този подход. Grounded theory често се използва при изучаване на социални процеси и феномени, които не са добре изследвани, или когато съществуващите теории не дават адекватни обяснения.

2.4 Ход и обем на теренното проучване

Теренното проучване протече в по-долу описаните етапи, във всеки от които се събираха и обобщаваха данни.

- Проучване на реализирани проекти и основни стратегически документи в официалния сайт на училищната институция с фокус проследяване на визията и мисията на училището, заложените стратегически цели и индикатори за постижения през последните пет години.
- Проучване на полезни практики, квалификационни и проектни дейности и постижения на учениците и училището посредством информация на официалния сайт на институцията и публикации в социалните мрежи на училищата.
- Формиране на първични хипотези и въпросници за предварителен разговор-интервю с директора на училището.
- Предварителен разговор-интервю с директора на училището, воден от гореописаните водещи въпроси (*виж 1. Въведение*).
- Обобщаване на основни характеристики, предизвикателства, дейности и успехи на отделните училища. Генериране на основни хипотези и точки за допълнително проучване. Развиване на сценарий за теренно посещение и въпросници за разговори-интервюта. Откроряване на педагогически и непедагогически специалисти, които да бъдат интервюирани в рамките на проучването.
- Организиране на план за посещение на училището.

[4] Charmaz, K. (2006). Constructing Grounded Theory: A practical guide through Qualitative Analysis. Sage Publications.

- Разговори-интервюта с директорите на изследваните училища, в които се включиха и четирима представители на училищното ръководство.
- Посещение на общо 12 учебни часа. Събиране на данни посредством протоколи за наблюдение на уроци.
- Разговори-интервюта с представители на педагогическите колективи в рамките на четири индивидуални срещи и организиране на пет фокус групи. Включиха се учители в начален етап и учители по БЕЛ и математика, които подготвят ученици за НВО.
- Разговори-интервюта с четирима училищни медиатори и други непедагогически специалисти.
- В допълнение се проведе среща с екип на РУО-Търговище относно развитието на двете училища от област Търговище, попаднали в обхвата на изследването, както и по отношение на основните характеристики и предизвикателства на учебната среда в региона.
- В допълнение се проведе среща с експерт по приобщаващо образование на РУО-Плевен относно стратегията и дейностите за приобщаващо образование в училището от област Плевен, попаднало в обхвата на изследването, както и по отношение на основните характеристики и предизвикателства на учебната среда в региона.
- Анализ на данни посредством кодиране, сравнение и категоризиране. Развиване на теория.
- Изготвяне на доклад към изследването.

3. Предизвикателства пред училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи

На база интервюта с различни представители на изследваните образователни институции бяха определени следните общи предизвикателства при работата с ученици от уязвими групи.

- Голяма част от учениците започват I клас с дефицити при владеенето на български език поради различен майчин език. При липса на ефективна и навременна интервенция се задълбочава невъзможността на ученика да развива необходими знания, умения и компетенции в следващите учебни години.
- Поради липсата на завършено средно или основно образование сред голяма част от родителите, както и честото им отсъствие от страната в търсене на работа, учениците се гледат от по-възрастни роднини или по-големи братя и сестри. Това ощетява значимо необходимия родителски контрол и подкрепата с ученето, които учениците могат да получат вкъщи.

- Голяма част от родителите в общностите, в които училищата работят, не разпознават образованието като приоритет. Това води до изграждане на негативна нагласа спрямо ролята на образованието сред част от учениците и допринася за голям брой отсъствия от училище и ниска мотивация за учене.
- Трудовата миграция често води до внезапно прекъсване на учебната година за някои ученици и продължителни периоди, в които децата нямат достъп до образование.
- Социални явления и процеси като ранните уговорени бракове допълнително възпрепятстват активната ангажираност с учебния процес.
- Случаите на преждевременна бременност и раждане сред юноши преустановяват трайно присъствието на ученици в училище.
- Отвъд натрупващите се образователни дефицити, тези фактори влошават и перспективата за здравословното когнитивно и психично израстване на децата.
- В приоритетни дейности от първостепенна необходимост се превръщат осигуряването на присъствието на учениците в училище и оказването на значителна социално-емоционална грижа.

В обобщение може да се твърди, че училищата, които в най-голяма степен работят с ученици от уязвими групи, са изправени пред редица социално-икономически обстоятелства, които възпрепятстват нормалното провеждане на учебния процес. Училищните колективи са поставени в затруднено положение да изпълняват основните си цели: осигуряване на качествено образование на своите ученици, което да резултира в покриване на националните образователни изисквания и стандарти и в изграждането на здрави и компетентни личности.

4. Фактори за успех

Проучването откри няколко общи за шестте училища практики за повишаване на качеството на образованието. Те допринасят за изграждането на положителен психоклимат в учителския колектив, наваксване на езикови и образователни дефицити на учениците, развиване на мотивация и култура за учене и осъществяване на ефективно взаимодействие с родителски общности.

Настоящата глава от доклада описва в детайли тези практики, вкл. с конкретни примери от работата на училищата. Накратко изследователският екип намира следните училищни стратегии като основополагащи за развитието и напредъка на учениците от уязвими общности, вкл. на НВО.

Нагласи в колектива и училищно лидерство:

- положителни нагласи на училищните колективи към нуждата от промяна на собствената им работа;

- вяра в потенциала на всеки ученик и създаване на нагласа за успех в учениците;
- визионерско и ефективно училищно лидерство отстрана на директора;
- ефективно използване на всички ресурси и механизми на системата под формата на национални програми и лостове за допълнително финансиране - с ясни цели като повишаване на езиковите компетентности на учениците, мерки за приобщаване на всички деца, обмен на опит с колеги и др.;
- умно планиране на дейностите за продължаваща квалификация на учителите.

Методи на преподаване и развиване на потенциала на учениците:

- използване на съвременни и разнообразни преподавателски методи;
- целенасочена допълнителна подкрепа по български език и математика;
- преподаване с оглед на нуждите на всяко дете;
- организиране на занимания по интереси и извънкласни дейности с творчески изяви и спорт;
- организиране на пътувания с учебна цел и участия в конкурси и изяви извън населеното място.

Работа с общността:

- включване на медиатори като постоянни членове на училищния екип;
- използване на нестандартни методи за ангажиране на родителите;
- активно взаимодействие с представители на местната общност, други институции и неправителствени организации в сферата на образованието с цел проучване и адаптиране на успешни училищни стратегии.

4.1 Нагласа за промяна сред училищните колективи и вяра в потенциала на всяко дете

Отвъд предизвикателствата при работата с ученици от уязвими групи изследваните училища идентифицират различни слабости и на ниво учебна среда. В рамките на проведените интервюта директорите и учителите посочиха няколко извършени промени в собствената им работа, които според тях допринасят за подобряването на резултатите на учениците.

Учителите споделят, че учебните програми не адресират първостепенни нужди на учениците и стандартното им следване затвърждава образователните дефицити. За да успеят да създадат приобщаващ и ангажиращ учебен процес, учителите следва да ***променят методическия си подход, да разнообразят учебните часове и да окажат допълнителна подкрепа*** на учениците. Тази промяна преминава през изграждането на ***положителна нагласа за работата с учениците*** от уязвими групи, която стъпва върху разбирането, че най-значимото въздействие за мотивацията на учениците е ***отбелязването на всеки техен успех***, независимо дали е свързан с участие в час или изява в театрална постановка. За тази

цел следва да се промени психоклиматът в учебната среда и да се осигури ***методическа подкрепа на учителите***.

За директорите е важно нагласата за промяна да стъпва върху ***мотивацията на учителите*** и тяхното лично убеждение, че учениците имат потенциал за развитие.

4.2 Визионерско и ефективно училищно лидерство отстрана на директора

Основополагащо за нагласата за промяна в учебната среда е ***визията на директорите*** за развитие на училищната общност. Тя не винаги се изразява в стратегически документи или систематизирано целеполагане, но се води от инициативата и лидерската роля на директора.

“Станах директор, защото много от нещата, които исках да променя, можех да направя само от тази позиция.”

Това споделя Юлия Ангелова, директор на ОУ “Св. св. Кирил и Методий” в с. Горни Дъбник, област Плевен. През 2019 г., когато тя ръководи подготвителна група в училището, констатира, че голяма част от учениците не са готови за I клас. Ангажира се с организирането на обследване за специални образователни потребности (СОП) на голям брой ученици. Този механизъм по-късно е застъпен в ***дългосрочната стратегия за приобщаващо образование*** на училището. *“Видях, че децата могат, но без допълнителната подкрепа нямаше да се развият”*, споделя г-жа Ангелова. Тя е убедена, че нагласата за промяна преминава през личния опит и преживяване.

Вече в ролята си на директор тя задава няколко основни цели за развитие, които се водят от най-осезаемите нужди на учениците. Една от тях е ***повишаване на активността на родителите*** в училищния живот, които до този момент не посещават родителски срещи и често избягват разговори с учителите. Друга основна цел е училището да започне да участва в проекти, програми и конференции, така че да стимулира ***инициативността и креативността на учителите***. Освен по-високите резултати на НВО след IV и VII клас, днес ръководството отчита по-висока степен на доверие и взаимодействие с родителската общност.

Подобни успехи отбелязва и Христина Петкова, директор на ОУ “Иван Вазов”, с. Устрем, община Тополовград. Когато става директор през 2015 г., тя не познава общността и няма ясно изградена визия за училището. В първите си работни дни тя констатира нередовна посещаемост на учебните занятия, редовни закъснения и отсъствия от часове.

В първостепенна цел се превръща ***задържането на всички ученици*** в училището. Стъпвайки върху националните програми, директорката започва да ангажира всеки клас и отговорен учител да отговаря за празник и общностно събитие в училище. В последните години се открояват инициативни учители, които организират ***разнообразни творчески дейности*** и стимулират учениците да разгърнат своя талант и креативност.

Обща констатация и сред другите изследвани училища е, че ***обединението на колектива около няколко общи цели*** и нагласи за развитието на учебната среда допринася за общия стремеж към промяна. Учителите споделят, че за тях е важно да бъдат чути и подкрепени при предлагането на идеи и инициативи. Директорите определят като ефективна оперативна практика организирането на ***ежеседмични срещи***, в които се обсъждат належащи теми, организират се събития и се разпределят лидерски роли. За учителите тези срещи позволяват предвидимост в оперативните процеси и създават пространство, в което могат да се назоват и адресират персоналните затруднения или общи предизвикателства на учебната среда. Срещите допълнително сплотяват и мотивират колектива, като се отбелязва постигнатият напредък и се създава чувство, че се случва промяна.

Сред училищните ръководства се споделя осъзнаване, че е важно да се ползват всички ресурси и механизми на системата под формата на ***национални програми и лостове за допълнително финансиране***, както и да се ***взаимодейства активно с представители на местната общност, други институции и неправителствени организации*** в сферата на образованието. По този начин училищните колективи могат да получат максимална и всеобхватна подкрепа.

4.3 Развиване на нагласа за успех в учениците

Промяната в учебната среда преминава и през целенасочено създаване на ***нагласа за успех у самите ученици***. Отвъд отбелязването на учебните постижения и успехите в творчески, спортни и други прояви, училищата създават преживявания за учениците, които им помагат да заемат лидерски роли в учебната среда, както и да планират развитието си след VII клас. Последното е от ключово значение - особено за учениците, в семействата на които образованието не е приоритет.

В СУ “Пейо Крачолов Яворов”, гр. Стралджа, се организират ***срещи с вече реализирали се бивши ученици*** в училище. За настоящите ученици е окуражаващо да видят, че някой от тяхната общност е успял да следва и завърши висше образование. Това допринася за изграждането на нагласа, че има смисъл от образование и след VII и XII клас.

Всяка година ученици от ОУ “Иван Вазов”, с. Устрем, преминават през ***лидерската академия за ученици***, организирана от “Център за междуетнически диалог и толерантност “Амалипе”. Те

развиват активно граждански компетенции, които ги провокират да заемат водещи роли в общностни и извънкласни дейности. Обученията и срещите с връстници от други краища на България правят учениците по-инициативни и активни при избора на гимназия след VII клас и ги мотивират целенасочено да преследват по-високи резултати на НВО.

За учителите в ОУ "Св. св. Кирил и Методий" в с. Горни Дъбник е важно да насочват всеки техен ученик към кандидатстване в конкретна гимназия в Плевен. Този процес започва още в начален етап, където се проследяват силните страни на учениците и се развиват в следващите години. Заместник-директорът Марио Копрински споделя, че потенциалът на учениците се разгръща най-вече в ***заниманията по интереси***. Според него насоката за продължаване на образованието е основна отговорност на училището, ако тя не може да се извърши целенасочено от родителите.

4.4 Фокус върху езиковите компетентности на учениците

"Те трябва да излязат от тук, говорейки български език. Няма друг вариант за тези деца."

Думите са на Христина Петкова, директор на ОУ "Иван Вазов" в с. Устрем. Както нейното, така и останалите изследвани училища слагат на едно от първите места в работата си изграждането на приобщаваща и ангажираща за учениците учебна среда. За учителите е важно ***всички ученици да бъдат включени в учебния процес***. Основни общи интервенции в училищата са ***целенасочена допълнителна подкрепа по български език и математика***, включване в ***извънкласни дейности с творчески изяви***, стимулиране на ***спортни дейности*** и целенасочено ***изкарване на учениците извън училищната среда***.

Училищата се възползват максимално от европейския проект с фокус приобщаващо образование "Успех за теб", който включва различни механизми за допълнителна подкрепа на учениците и осигуряването на финансов стимул за работещите по него учители. При успешно кандидатстване училищата получават финансиране и подкрепа за времено назначаване на ***образователни медиатори, ресурсни учители, психолози и логопеди***, които подпомагат учениците в най-големите им нужди и осигуряват допълнителна подкрепа на учителите. Сред педагогически специалисти, които работят с ученици в следобедни занимания, се споделя констатацията, че проектът им помага не само с допълнителните ресурси, но и с осигуряването на целенасочена структура за справяне с езикови и други образователни дефицити на учениците.

В ОУ "Св. св. Кирил и Методий" в с. Горни Дъбник, област Плевен, всички ученици преминават през обща подкрепа с ***допълнителни занимания по български език*** в първите три месеца на I клас. Те се провеждат в следобедните часове, по време на целодневната подготовка. Стъпвайки върху дългогодишния си опит от работа с деца със специални

образователни потребности, директорката споделя, че този подход помага на учителите да диагностицират кои ученици имат обучителни затруднения, които продължават във времето, и се нуждаят от допълнителна подкрепа. Целта е да се окаже максимална помощ на учениците в начален етап на обучение, така че при по-добри резултати в края на IV клас да се преустанови статутът на ученици със СОП. От РУО-Плевен оценяват подхода като успешен и често споделят практики от училището като част от стратегията за развиване на приобщаващото образование в региона.

От СУ "Пейо Крачолов Яворов", гр. Стралджа, споделят, че се възползват от допълнителната подкрепа по европейския проект "Успех за теб" за всички ученици, които идват от чужбина и са преустановили обучението си в даден етап, както и за тези, които са отсъствали често или въобще не са посещавали детска градина.

Основно общо предизвикателство за училищата е приобщаването на ученици, които са записани в училище след дългосрочен период на преустановен учебен процес. В тези случаи учителите работят чрез ***персонализиран подход*** - основен фокус за ученика във всеки учебен час е наваксването на езиковите дефицити.

Учителите от ОУ "Георги С. Раковски" в с. Голямо Ново, област Търговище, отбелязват, че допълнителната подкрепа под формата на учебни часове след края на учебния ден има своите ограничения. Основно предизвикателство пред учителите е адаптирането на терминологията в учебния материал по достъпен за учениците начин. За децата училището е единственото място, в което имат пряк досег с български език. Макар учителите да работят в следобедните часове индивидуално с цел преодоляване на натрупаните дефицити, този тип занятия често не стимулират учениците и има риск да ги отблъснат допълнително от учебния процес, смятат част от интервюираните педагогически специалисти.

Затова училището полага усилия да работи за преодоляване на езиковите дефицити на децата и през други решения. В стимул за мотивацията на учениците се превръщат редовните вълнения около ***пътувания с учебна цел*** извън населеното място. В последните години училището в Голямо Ново организира посещения на културно-исторически обекти по националната програма "Образователни маршрути", както и участия в конкурси и спортни турнири.

За директора Стилиана Димитрова основната мисия на училището е да създаде условия и да осигури среда, в която ***учениците са провокирани да се социализират и да упражняват български език***. За повечето от тях това е и единствена възможност да излязат извън общността и селото.

4.5 Занимания по интереси и извънкласни дейности

Друг успешен механизъм за приобщаване на учениците по европейския проект “Успех за теб” е организирането на ***занимания по интереси*** под формата на извънкласни дейности. Учителите споделят, че те са полезни за мотивацията на учениците и повишеното присъствие в училище, особено когато са свързани с разработването на значим за учениците продукт в рамките на проектно-базирано обучение.

Според Боряна Георгиева, директор на СУ “Пейо Крачолов Яворов”, гр. Стралджа, заниманията са успешни тогава, когато са водени от интереса на ученика. В училището се организират няколко клуба, свързани с наука и екология, по един от които е създадена оранжерия. Друг фокус е ангажирането на ученици със спортни дейности. Директорката отбелязва, че плувният басейн успява да ангажира и привлече ученици, които често отсъстват или преустановяват ученето след VII клас.

Учителите в ОУ “Иван Вазов”, с. Устрем, община Тополовград, споделят, че учениците се стараят да си напишат по-бързо домашното с цел да имат повече време и да започнат по-бързо работата върху училищния вестник, който изработват в продължение на цялата учебна година. В процеса на разработване учениците ***изграждат и упражняват интензивно езиковите си компетенции*** чрез проучване и извличане на информация, преписване, редактиране и оформяне на текст. Някои ученици дори създават и включват свое творчество във вестника. В училището от няколко години се организират и ***театрални постановки***, които отново са мощен стимул за мотивацията на учениците. Те преминават през комплексни дейности като театрално четене, работа с конкретна терминология, научаване на текст, поставяне на сцена, редовно участие в репетиции и др., които не само изискват високо ниво на владеене на български език, но и развиват интензивно допълнителни компетенции на учениците.

Основополагащи за успеха на извънкласните дейности са ***инициативността, креативността и мотивацията на учителите-ръководители***, както и подкрепата, която срещат в училището. В някои случаи се включват и външни специалисти, които постепенно се интегрират в учебната среда. Директорите споделят, че ангажирането на голям брой учители в подготовката на дадена изява допълнително сплотява колектива, а националните и регионални награди стимулират мотивацията на всички.

Музикалните спектакли и училищните постановки са в основата на стратегията за приобщаване на учениците и в 3. ОУ “Петко Р. Славейков” в гр. Търговище. От училището отчитат, че успяват да ангажират близо една трета от учениците в подобни дейности, благодарение на включването на голям брой учители в организацията. Голяма част от учениците, които се изявяват на сцената, са ученици със специални образователни потребности, което е ключово за тяхното приобщаване. Включването в разнообразна

учебна среда и ***формирането на компетенции чрез творчески изяви укрепва емоционалното състояние на учениците***, което е от голяма необходимост за тяхното развитие.

"Общността поетапно започна да се развива чрез празници, спорт и изкуство", разказва Наталия Миланова, директор на 3. ОУ в Търговище. В работата си тя следва убеждението, че е важно от училището да се премахне етикетът "сегрегирано", както и произтичащото от него чувство за пренебрежение сред учителския колектив.

Тя вярва, че е по силите на учителите да развият творческо и приобщаващо училище, в което ***всяко дете може да твори и да се развива***. Стъпвайки върху няколкото ежегодни празници и концерти, които организира, училището развива стратегия за ***максимално ангажиране на ученици и учители в творчески изяви***. Започват да се организират музикални междучасия, в които се награждават и отбелязват успехите на учениците и техните учители, което въздейства положително на всички. Общностните дейности сплотяват колектива и допринасят за чувството за принадлежност към мисията на училището.

От РУО-Търговище отбелязват, че в последните години 3. ОУ успява да развие добре подготвен екип за личностно развитие и подкрепа, а основен фокус на училището е да включи всички ученици в училищния живот. В резултат на целенасочената работа и добрия имидж на училището като приобщаващо за всички деца броят на обследваните или преместени от други места в училището ученици със специални образователни потребности расте. Учителите се стремят да потърсят силните страни на учениците и да ги ангажират в разнообразни дейности и конкурси по национални програми и регионални инициативи.

4.6 Използване на разнообразни методически подходи

Водени от необходимостта за промяна в учебния процес, училищата се стремят към разнообразяване на учебния процес и интегриране на нови практики, които постепенно да станат унифицирани училищни подходи. В последните години учителите започват да организират ***бинарни (интегриращи два или повече предмета) и STEM уроци, отворени класни стаи с покана към родители, проектно-базирани обучения и майсторски класове***.

В повечето училища се планира календар с най-малко един бинарен, STEM или друг вид иновативен открит урок на учител в рамките на учебната година. Целта е всички учители да преминат през процеса на планиране и изпълнение, така че да припознаят въздействието на разнообразните подходи.

В този процес образователните и езикови дефицити на учениците не се разглеждат като бариера, а обратното, като стимул за развитие на учителите. Макар и системното им затвърждаване като успешни практики да е продължителен и незавършен процес в повечето

училища, новите методи стимулират мотивацията на учителите, изграждайки нагласа за постоянно учене.

Според учителите в ОУ "Георги С. Раковски" в с. Голямо Ново бинарните уроци са ефективни и учениците съумяват да превключат от един предмет в друг, правейки връзки между различните теми и дейности. В училището канят родители и се стремят да ги ангажират в отворени класни стаи, което има въздействие върху нагласата им за последващо участие в училищния живот. От ръководството отбелязват, че споделянето на опит е най-значимият момент. Благодарение на ***екипната работа между учителите и изграждането на култура за често посещение и взаимно наблюдение на часовете***, новоназначените учители се интегрират с бързи темпове в колектива и развиват спокойствие и увереност за работа.

С целенасочената работа в Голямо Ново идват и постиженията на НВО - от слаб (2) преди 15 г. училището вече постига над средните за страната резултати по математика и над средните за групата си резултати по български език и литература.

В 3. ОУ "Петко Р. Славейков", гр. Търговище, от няколко години също подготвят бинарни уроци, които се водят от двама или повече учители. Това повишава интереса и ангажираността на учениците. В процеса на обща подготовка и планиране учителите развиват методическите си умения. От РУО-Търговище отбелязват, че училището е важен партньор в организираните ***майсторски класове за обмен на успешни практики*** и редовно споделя полезен опит в областта на приобщаващото образование и подготовката за НВО. "Когато ни посещаваха, колегите ни започнаха да променят представата си за работата, въздействието и усилията, които хвърляме", споделят учители от колектива.

Училищата организират и ***тематични учебни дни***, в които учениците свързват учебното съдържание от часовете с практически занимания и по-широки научни концепции.

Всяка година през ноември например в СУ "Пейо Крачолов Яворов", гр. Стралджа, се организира Ден на науката, в който учениците са ангажирани с експериментални и проектни дейности. Целта е учениците да приложат знанията си или да презентират проекти по математика, география, физика, химия и биология. В този ден се презентират роботи и други технологии, които са изработени в Клуба по роботика в училището.

Проектно-базираното обучение е основополагащо за ангажирането на учениците и достъпността към терминологията на природните науки. Учениците в с. Голямо ново изработват самостоятелно Менделеевата таблица в продължение на учебен срок, както и организират папки със събрани билки от природата в района до училището и събрана информация от учебник и други ресурси.

Учителите от ОУ "Георги С. Раковски" в с. Голямо Ново отбелязват, че децата се съсредоточават когато имат конкретна задача, особено ако правят и нещо с ръцете си.

Времето, в което учителят говори от дъската, а учениците просто слушат, отдавна е отминало, убедили са се педагозите.

Но промяната в подхода се развива постепенно. Първоначално учениците са облагородили местността “Слона”, която се намира до училището, след което са продължили да се грижат за нея под формата на различни проектни дейности: поставяне на изработени табели, уроци по екология и опазване на природата, изследване на скални образувания и фосили, измерване на различни пространства посредством математически формули и др.

За Йоханна Цветанова, учител по БЕЛ в ОУ “Св. св. Кирил и Методий” в с. Горни Дъбник, ***драматизацията на литературни произведения***, дори и в по-кратки проектно-базирани формати, помага за преодоляването на езиковите дефицити на учениците, както и за включване на учениците със специални образователни дейности в учебния процес. Благодарение на преживяването, учениците изграждат чувствителност и лично отношение към отделните произведения, което повишава мотивацията и културата им. Основен фокус в работата на г-жа Цветанова е изграждането на умения за работа в екип и повишаване на самочувствието на учениците.

Наиле Шефкилова, старши учител по БЕЛ в ОУ “Георги С. Раковски” в с. Голямо Ново, потвърждава, че драматизацията помага за ангажираността и повишения интерес на учениците. Според нея методическият подход в часовете по литература трябва да се променя постоянно, така че учениците да направят връзка между своята действителност и основните характеристики на произведенията, които изучават.

4.7 Целенасочено участие в квалификации и обучения

Сред изследваните училищни колективи се наблюдават и общи стратегии спрямо участието в обучителни и квалификационни дейности. Изборът на обучителни теми е балансиран спрямо проучените желания и нагласи на учителите, стратегическите цели на училището и приоритетните области, дадени от МОН. ***Бюджетът за квалификация често се надхвърля***, а водещи теми са изграждането на ***дигитални компетенции за учителите и интегриране на изкуствен интелект в учебния процес, адаптирани подходи за работа с ученици със специални образователни потребности и интервенции при стрес и агресия*** сред учениците.

В началото на всяка година учителите в СУ “Пейо Крачолов Яворов”, гр. Стралджа, обсъждат от какви обучения имат необходимост и предоставят предложения на ръководството. Включването на учителите в избора на теми въздейства положително върху нагласата за активно участие. За образователната 2024/2025 г. фокусът е бил именно работа с ученици със специални образователни потребности, както и изкуствен интелект. За настоящата

учебна година учителите са избрали развиване на STEM среда в училището.

Ръководството на ОУ “Св. св. Кирил и Методий” в с. Горни Дъбник отбелязва като много положителни ***посещенията на други училища*** по националната програма “Иновации в действие”. За екипа е окуражаващо да види, че и други техни колеги са изправени пред сходни трудности. Директорите и учителите съпоставят подходите си за адресиране на предизвикателствата, черпят опит и планират начини за взаимодействие. На някои от тези посещения са поканени и ученици, което въздейства на тяхната мотивация и последващо ангажиране в учебния процес.

От училището в с. Горни Дъбник отбелязват като значима практика и това учители да презентират пред колектива наученото от отделни обучения, в които са взели участие. Така колегите обсъждат възможните приложения и интегрирането на новите знания на училищно ниво.

Търсенето на опит и външна подкрепа чрез ***сътрудничество с различни организации и участие по национални и европейски програми*** са водещи за изграждането на нагласа за успех и стремеж към развитие.

За да успее да адресира езиковите дефицити на своите ученици и да развие подхода в работата с родителската общност, училището в с. Голямо Ново, Търговище, си партнира с “Център за междуетнически диалог и толерантност “Амалипе”. Директорката Стилиана Димитрова отбелязва, че благодарение на споделения опит училището развива разнообразни практики, които стимулират ангажираността на родителите.

Училището преминава и през двегодишната програма за професионално развитие на училищни екипи “Училища за пример” на фондация “Заедно в час”, която завършва и 3. ОУ “Петко Р. Славейков”. От двете училища констатират, че програмата им е помогнала да изградят целенасочена визия за развитие, стъпвайки върху силните страни на учениците и техните най-големи нужди. Учителите споделят, че са започнали да обръщат внимание на значимостта на емоционалното състояние на учениците и неговото въздействие върху мотивацията на учене благодарение на силния фокус на програмата върху изграждане на социално-емоционални умения във всички учебни часове.

Училищният колектив в СУ “Св. св. Кирил и Методий” в с. Гърмен отбелязва като вдъхновяващи обученията по програма “Еразъм+”. Училището участва вече няколко години по програмата за обмен, като се избират подходящи теми, които са свързани с визията на училището за развитие на мултикултурна учебна среда, в която ученици от разнообразни общностни учат заедно.

4.8 Ангажиране на родителска и местна общност чрез алтернативни подходи на работа

Сред изследваните училища преобладава мнението, че стандартните подходи в комуникацията с родителите - като родителски срещи и използване на електронен дневник, не са ефективни и е необходима промяна. Затова училищните екипи започват да развиват, интегрират и комбинират ***алтернативни подходи и механизми за ангажиране и привличане на родителите в училищния живот.*** Основна цел е да се изгради положителна нагласа за значимостта на образованието сред родители и ученици.

За да се справят с ниската посещаемост на родителски срещи, училищата организират ***изнесени разговори в селата или кварталите***, където живеят учениците. Срещите се провеждат в неформален формат, най-често в читалища, магазини и сладкарници.

Ако за организирането на разговора е съдействал кмет или активен родител, общественият интерес се повишава и срещата се превръща в значимо събитие за родителите. Според Александра Ковачева, медиатор в СУ "Св. св. Кирил и Методий", с. Гърмен, този подход създава чувство за сигурност и внимание сред голяма част от родителите, които първоначално се притесняват от контакт с учителите и припознават училището като институция, която е свързана основно с налагане на санкции и наказания. За медиатора е важно да прояви съчувствие и емпатия спрямо предизвикателствата пред родителите, да разбере причините за отсъствия или поведенчески проблеми при даден ученик, след което да потърси съдействие от страна на родителите. Основна цел в нейната работа с родителите е повишаване на присъствието на ученика в училище и действия за понижаване на агресия и стрес.

"Може би е наша грешка, че не поощрявахме децата достатъчно. Когато родителите чуят нещо лошо, те се оттеглят."

Директорът на 3. ОУ "Петко Р. Славейков" в Търговище Наталия Миланова споделя, че ***даването на положителна обратна връзка и отбелязването на всеки малък успех на учениците са ключови за въздействието върху родителите***. Училището изпраща поздравителни адреси, грамоти и изработени от учениците сувенири до родителите.

Предвид различните населени места, от които идват учениците в 3. ОУ, учителският колектив е ангажиран в ежемесечни изнесени срещи. Това е единствената възможност за пряк контакт с родителите, тъй като голяма част от тях нямат превозни средства и трудно могат да стигнат до града. Директорката споделя, че макар и първоначално учителите да не са възприемали положително подхода, работата на терен стимулира изграждането на нагласа за успех и разбиране какви са най-големите нужди на учениците. Благодарение на изнесените срещи родителите са започнали да дават съгласието си децата им да пътуват на

спортни състезания и творчески конкурси.

Обща констатация е, че за голяма част от родителите разговорите за специфики около учебния процес (образователно съдържание, резултати, дефицити или оценявания) са трудно разбираеми и е необходим различен подход. Основен фокус на изнесените срещи на Марио Копрински, заместник-директор в ОУ "Св. св. Кирил и Методий", с. Горни Дъбник, е ***ангажирането на родителите в общностни и училищни мероприятия*** - например организирането на изпращане на седмокласниците. Включването с лидерски роли и различни отговорности позволява на родителите да изградят чувство за принадлежност към училищната общност и принос към успеха на техните деца. В училището вече от няколко години родителите правят мартеници с учениците преди 1. март, бащите се включват с изработването на сурвачки преди Коледа, а учениците посещават пенсионерския клуб, където боядисват яйца в дните около Великден.

Друга успешна практика, която споделят от Горни Дъбник, е това медиатор и социален работник да изнасят беседи пред родителите на всеобхватни теми. Инициативата е част от европейския проект "Успех за теб". От училищното ръководство отчитат, че в последните няколко години са привлечени две трети от родителите, на които вече може да се разчита за ангажираност и съдействие по училищни въпроси.

Медиаторът в Гърмен Александра Ковачева посвещава голяма част от тези срещи с родители на темата за превенцията на ранните бракове - предизвикателство пред всички изследвани училища. Според Стоян Стругов, директор на СУ "Св. св. Кирил и Методий", с. Гърмен, ***училището извършва медиаторска дейност***, изграждайки доверие и механизми за комуникация между държавата и общностите, които имат тенденция да се капсулират. Преди всяка учебна година в училището се организират спортни игри, в които учители, родители и ученици взимат участие в различни отбори. Това сплотява училищната общност и помага на учениците, които идват от различни етнокултурни общности в региона, да се интегрират в средата. Днес интересът към училището е осезаем - записват се както ученици от съседна села, в които има други училища, така и деца от град Гоце Делчев.

За Христина Петкова, директор на ОУ "Иван Вазов", с. Устрем, ***изявите от извънкласните дейности са най-значимият стимул за въздействие върху родителите***. В училището от 2017 г. има театрално студио, което ежегодно представя своите премиерни постановки пред обществеността на с. Устрем, изнася представления в Тополовград, гостувало е и на сцената в гр. Свиленград. За родителите това е изключително значим момент - те наемат кола, пътуват с учениците и заснемат цялата постановка.

Родителите свързват гордостта от децата си с училището им, а това допринася за изграждането на връзка, доверие и вяра в учителите и институцията. Родителите са ангажирани и в издаването на училищен вестник, разказвайки кратки истории, свързани с бита и историята на родното им място. Отзовават се и бивши ученици на училището, които

се включват със свое творчество, а значим земеделски производител дава интервю на учениците. Деветте издадени броеве помагат за самочувствието и увереността на учениците и въздействат за повишаване на мотивацията и присъствието в училище.

“Стремим се да покажем на учениците, че има свят, различен от техния.”

Думите са на Атанас Атанасов, медиатор и учител в училището в Устрем, който има значима роля за положителната промяна на училищната общност в последните години. Основни цели за него са изграждането на механизми за ефективна комуникация с родителите и стремеж на училищния екип да създава разнообразни дейности и преживявания за учениците. Негова е и инициативата за създаването на ***родителски клуб*** в с. Радовец, от което пътуват голяма част от учениците на училището. Участниците в клуба впоследствие се включват дори в организирането на коледен базар. Атанас Атанасов споделя, че от голяма подкрепа за черпене на идеи и увереност са обученията за медиатори на Център “Амалипе”.

Медиаторите са ключови при отсъствия на ученик и липса на контакт с родител, за дейностите по обхват, както и за изнесени срещи и беседи с родители. Те имат потенциал да упражняват лидерски роли в създаването на разнообразни инициативи и дейности, които са основополагащи за дългосрочното въздействие върху родителската общност.

“Родителите са най-мощният фактор за въздействие върху образователния напредък”, смятат експертите от РУО-Търговище. Те отбелязват и значимостта на дейностите по обхват в рамките на регионалната програма “Пълен обхват”, по която училищата получават подкрепа чрез допълване на екипите за обхват по адреси на ученици, които са преустановили учебния процес или отсъстват трайно, тематични обучения с практическа насоченост и работа с родители. 3. ОУ “Петко Р. Славейков”, гр. Търговище, е един от активните партньори по програмата, при който след време е установен нисък процент на отсъствия на ученици.

Експертите отчитат, че в момента в ОУ “Георги С. Раковски” в с. Голямо Ново, Търговище, ***няма необхванати ученици*** и училището е на първо място в региона по активности и дейности по връщане и задържане на учениците в училище.

В училището отдават този успех на прилагането на множество от гореописаните комбинирани подходи. Преди всяка учебна година родителите са поканени и участват в доброволен труд за поддържане и облагородяване на училищната среда, с което помагат за подготовката на първия учебен ден. Те са включени и в разнообразни дейности от училищния живот: участие в ателието за приложни изкуства, включване в благотворителни дейности и редовно поддържане на билковата градина в училище.

Според учителския колектив ***приобщаването на учениците към училищната среда преминава през приобщаване на родителите***. Всяко пряко взаимодействие с родителите, като например среща на чай с учителите по БЕЛ и математика във връзка с подготовката на

учениците за НВО, допринася за изграждането на доверие. Особено въздействащо за тях е участието в открита за общността среща с бивш ученик от училището, който е завършил висше образование и се е реализирал. Родители и ученици имат възможност да участват в дискусия с него и да припознаят неговия пример като значим за тях.

Отвъд липсата на отпаднали ученици, училищният колектив на ОУ “Георги С. Раковски” в с. Голямо Ново, Търговище, отчита като постижение това, че родителите се отзовават когато учителите ги търсят за подкрепа при предизвикателства като агресия между ученици или употреба на телефони в училище.

5. Как всяко училище може да работи за успеха на учениците

Екипът на изследването констатира при всички училища ясно осъзнаване, че с използване на стандартни методи на преподаване и силен фокус основно върху знания учителите губят ангажираността на учениците и не успяват да допринесат за преодоляването на техните образователни и езикови дефицити. В резултат на това екипите на изследваните училища са се насочили към:

- действия за изграждане на ефективно взаимодействие с родителите и местната общност,
- развиване на здрав психоклимат сред учителския колектив с целенасочен фокус за приобщаване на учениците,
- разнообразяване на методическия подход и
- създаване на възможности за изява на ученици.

Тези фактори за успех осезаемо въздействат положително върху качеството на образованието в проучените училища. Изследването не може категорично да определи дали нагласите за промяна сред училищния колектив са били предварително налични за постигането на общите фактори за успех или са се развили в процеса на работа. Със сигурност обаче се констатира, че отношенията и начина на мислене сред учителите, както и ефективното лидерство на директорите, са ключови двигатели за напредъка на учениците.

В резултат на идентифицирането на общите фактори за успех настоящият доклад извежда редица практики, които да бъдат от полза и на други училища, които работят в същия контекст. Стратегиите са категоризирани в две области - на училищно и на педагогическо ниво.

5.1 Училищни политики

- Използване на всички ресурси и механизми на системата под формата на национални програми и лостове за допълнително финансиране;
- Търсене на взаимодействие с неправителствени организации в сферата на образованието и работата с ученици от уязвими групи и ученици с различен майчин език;
- Развиване на визия и стратегия на училището с основен фокус приобщаване на учениците към учебната среда;
- Създаване на среда и механизми, посредством които учителите могат да проявяват инициативност, да споделят предизвикателства и да срещат подкрепа;
- Организиране на редовни тематични оперативни срещи с педагогическия колектив извън рамките на педагогическия съвет;
- Осигуряване на обща подкрепа за максимален брой ученици в I клас;
- Създаване на механизми за обследване и диагностика на максимален брой ученици в I клас;
- Разширяване на екипа за подкрепа на личностното развитие на учениците;
- Осигуряване на възможности на учениците да излизат извън учебната среда с фокус социализация и използване на български език;
- Развиване на извънкласни дейности с фокус творчески, спортни и др. изяви;
- Развиване на извънкласни дейности с фокус използване на български език в холистична среда;
- Привличане на специалисти извън училище с фокус организиране на разнообразни творчески, спортни и др. изяви за учениците;
- Ангажиране на голям брой учители и непедагогически специалисти в изяви на ученици и други училищни мероприятия;
- Целенасочено включване на ученици със специални образователни потребности в извънкласни дейности и други творчески и спортни изяви;
- Избор на квалификационните дейности с фокус приобщаващо образование, работа с ученици със специални образователни потребности и изграждане на дигитални компетенции сред учителите;
- Осигуряване на възможности, в които учителите могат да посетят други училища със сходен профил;
- Изграждане на култура за често посещаване на учебни часове сред педагогическия колектив;
- Изграждане на лидерски умения и компетенции на медиатори и др. непедагогически специалисти;
- Ангажиране на медиатори и др. непедагогически специалисти в целеполагащи и визионерски процеси за развитие на училищната общност;
- Създаване на практики за индивидуални и общи отбелязвания на постижения и успехи сред учители и ученици;

- Организиране на изнесени родителски срещи;
- Ангажиране на родители в разнообразни училищни дейности;
- Организиране на общи училищни дейности с учители, ученици и родители;
- Фокус върху тематични срещи с родителската общност, които са свързани със значими общностни събития, изяви на учениците или ангажиране на родителите;
- Организиране на тематични беседи с родителската общност, свързани с предизвикателства на учебната среда, визия за успех и реализация на учениците.

5.2 Педагогически практики

- Организиране на срещи за учениците с успели личности от общността или вече реализирали се бивши ученици от училището;
- Включване на ученици в инициативи и обучения с фокус личностно развитие и реализиране извън населеното място;
- Осигуряване на персонализиран подход за ученици с фокус преодоляване на езикови дефицити;
- Интегриране на разнообразни методически подходи - бинарни уроци, STEM уроци, отворени класни стаи за родители и проектно-базирано обучение;
- Фокус върху ангажиране на учениците в учебните часове чрез практически и динамични дейности;
- Създаване на механизми за предоставяне на подкрепа и насока за учениците в процеса по кандидатстване след VII клас;
- Включване на ученици в допълнителни учебни дейности с фокус преодоляване на езикови дефицити;
- Изграждане на нагласа за разпознаване на трудностите сред родителските общности при срещи с тях;
- Фокус върху поощряване на всеки успех на ученика при среща с родител.

6. Препоръки за подкрепа на училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи

След идентифицирането на общите характеристики за успех между изследваните училища настоящият доклад предлага и няколко препоръки за подкрепа на образователни институции, които работят с висок дял ученици от уязвими групи. Препоръките могат да послужат за стратегически образователни подходи и политики при работа в условия на предизвикателна социална и образователна среда.

- Събиране и анализ на качествени и количествени данни по отношение на работата на училища с висока концентрация на ученици от уязвими групи;
- Идентифициране и популяризиране на успешни практики в областта на приобщаващото образование;
- Целенасочена подкрепа за училища, които не успяват да покрият държавните образователни стандарти, в това число наставничество и допълнителни обучения за учители и директори, включване на медиатори, психолози, ресурсни и помощник-учители в помощ на училищния колектив и др.;
- Ефективно планиране и приложение на европейски, национални, регионални и общински програми с фокус приобщаващо образование, вкл. с цел гарантиране на равен достъп до подкрепа и допълнителни ресурси за всички училища;
- Подкрепа за училищата за ефективно използване на програмите за допълнително финансиране;
- Включване на по-голям брой училища в национални програми с фокус приобщаващо образование посредством създаването на механизъм за проучване на предизвикателствата и нуждите на учебната среда;
- Разширяване на настоящите програми и инициативи за обмен между училищни екипи с фокус приобщаващото образование.

Приложение: Детайлно описание на методологията на проучването

1. Връзка между дела на ученици от уязвими групи и средните резултати на НВО

Отправна точка на настоящото изследване е приетото разбиране, че училищата с голяма концентрация на ученици от уязвими групи постигат по-ниски образователни резултати в сравнение както с училищата с ниска или нулева концентрация на ученици от уязвими групи, така и със средните резултати за страната.

“Уязвимостта” на ниво национални политики се разглежда като измерима величина, чието увеличение води до по-големи образователни неравенства и по-големи обучителни предизвикателства пред ученици и преподавателски пред учители. Това е видно включително от начина на финансиране на детските градини и училищата. В преходните и заключителните разпоредби на Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование са обособени пет групи на финансиране на детските градини и училищата. По-голям номер на групата съответства на по-голяма концентрация на ученици от уязвими групи и води до по-голямо допълнително финансиране на ученик за преодоляване на предполагаемите по-големи образователни предизвикателства.

Критерий за определянето на тези групи е образователното ниво на родителите - чрез методология, описана в приложение 6а от същата наредба (*виж таблица 1*).

Таблица 1: Разпределение на училищата в групи по критерий “образователно ниво на родителите/ настойниците”

В процент от отговорилите		Процент на родители с по-ниско от средно образование (в %)			
		над 60 %	40 - 60 %	20 - 39 %	до 20 %
% на родители с по-ниско от основно образование	над 50 %	5	4	3	Не се финансира
	30 - 50 %	4	3	2	Не се финансира
	10 - 30 %	3	2	1	Не се финансира
	до 10 %	2	1	Не се финансира	Не се финансира

2. Използване на резултатите от НВО след VII клас в изследването

В рамките на изследването хипотезата за връзката между образователните резултати на учениците и дела ученици от уязвими групи в дадено училище беше проверена на база данните от националните външни оценявания (НВО) след VII клас. Резултатите на учениците от НВО, както и тези от държавните зрелостни изпити, са единствените публично достъпни данни за успеваемостта на българските ученици на национално ниво.

За целите на изследването бяха анализирани резултатите от НВО след VII клас - национален изпит с "висок залог". За разлика от НВО след IV клас (с някои изключения[5]) и НВО след X клас, които могат да се разглеждат като диагностични за системата изпити, без преки последствия за ученика, НВО след VII клас има голямо значение за бъдещата житейска траектория на учениците, като този изпит вече няма за цел проверка на системата, а по-скоро можем да говорим за селекция. Това несъмнено влияе и на родителите и влагането на средства в частни уроци[6].

При НВО след VII клас можем да говорим за много по-голяма дисперсия на резултатите и по-голяма пропаст между училищата, заемащи първите и последните места в "класациите". Това е най-ясно видимо чрез тъй наречения "коефициент на вариация", който се измерва като съотношение на стандартната девиация на резултатите на училищата към средния резултат за страната. От статистическа гледна точка коефициент на вариация над 30% се разглежда като много висок, предполагащ големи различия в разглежданата група[7] (отнася се към резултатите на НВО след IV клас). Коефициент на вариация над 40% (отнася се към НВО след VII клас) показва не само големи разлики, но трябва да буди и сериозни притеснения както за резултатите на учениците, така и за качеството и надеждността на формата на НВО. За сравнение, тестът PISA е конструиран по такъв начин, че средните стойности да се приближават до 500 точки (от теоретично възможни 800), а коефициентът на вариация да не надхвърля 20%[8].

Таблица 2: НВО след IV и VII клас, средни резултати, стандартна девиация и коефициент на вариация

	Средни резултати (БЕЛ)	Стандартна девиация	Коефициент на вариация	Средни резултати (математика)	Стандартна девиация	Коефициент на вариация
IV клас	61.22 т.	18.31	30%	60.91 т.	17.57	29%
VII клас	45.24 т.	19.16	42%	35.45 т.	16.29	46%

[5] Касае за гимназиите с прием след IV клас.

[6] Близо 60 на сто от родителите у нас плащат за частни уроци за компенсиране на дефицитите в училищното образование (одит на Сметната палата „Осигуряване на качеството на училищното образование" за периода от 01.01.2019 г. до 30.06.2023 г.)

[7] Descriptive Statistics and Normality Tests for Statistical Data, 2019

[8] OECD (2023), "PISA 2022 Assessment and Analytical Framework", Organisation for Economic Co-operation and Development: "The proficiency scales are standardized with mean 500 and SD 100".

Не на последно място трябва да се посочи и фактът, че средните резултати на НВО след VII клас са много по-ниски в сравнение с тези след IV клас. На лице са повече ученици, както и цели училища, които не покриват нужния брой точки, равняващ се на оценка среден (3).

Поради недобър дизайн на НВО е трудно да се сравняват резултатите на учениците между IV и VII клас в абсолютни стойности, но увеличаването на образователните неравенства и броят на учениците, които не покриват минимума от компетентности, заложени за етапа, са видими и от международните тестове. На теста PIRLS българските четвъртокласници се нареждат сред първите държави в ЕС, като 16% от българските ученици достигат т.нар. международен стандарт (international benchmark), което ни нарежда на 6. място от 44 изследвани държави.[9] Същото не може да се каже за резултатите на PISA, където България устойчиво се нарежда на последно място в ЕС и сред последните държави в Европа.

Резултатите на НВО - както след IV клас, така и след VII клас, показват висока стандартна девиация и висок коефициент на вариация, което свидетелства за силно изразена ,,ножица" в резултатите между отделни училища. Този феномен е по-силен в VII клас, като много по-ниските средни резултати предполагат, че много повече седмокласници завършват без да "покриват" заложените в законовата рамка компетентности за етапа. Това прави резултатите на седмокласниците по-важни и интересни от изследователска гледна точка.

След като данните на НВО емпирично показват, че между отделните училища съществуват големи разлики в успеваемостта, а на ниво система е налична огромна дисперсия и данни за тревожна ,,ножица" в резултатите, трябва да се провери дали тези разлики могат да се обвържат с показателя ,,концентрация на ученици от уязвими групи".

3. Резултати на НВО след VII клас и концентрацията на уязвими групи като фактор

За да се провери дали наистина може да се говори за връзка между резултати на НВО и принадлежност към някоя от групите за концентрация на ученици от уязвими групи, беше използван следният подход.

Училищата в България, в които се обучават седмокласници, бяха разделени в шест групи от 0 до 5. Групите от 1 до 5 отговарят на класификацията, използвана от МОН за финансиране на училища с концентрация на ученици от уязвими групи. Група 0 е създадена за целите на анализа. В нея са разпределени всички училища в страната, в които не се обучават седмокласници и които не получават допълнително финансиране за работа с деца от уязвими групи. Или това са училища, в които не повече от 20% от родителите/ настойниците имат по-ниско от средно образование.

[9] PIRLS 2021 International Results: "Six countries had 15% or more of their students reach this benchmark: Singapore had by far the highest amount (35%) of its fourth-grade students reaching the advanced level. Then, after a gap, Hong Kong SAR and the Russian Federation each had 21 percent followed by England (18%), Bulgaria (16%), and Sweden (15%)."

Таблица 3: Разпределение на училищата в шест групи

Група	Брой училища	Брой явили се ученици, НВО БЕЛ	Брой явили се ученици, НВО МАТ
1	98	2184	2170
2	130	2484	2456
3	124	1777	1754
4	198	2517	2488
5	338	4859	4827
0	857	40 540	40 438
Общо	1745	13821	13695

Връзката между средните резултати на НВО след VII клас през 2025 г. и дела ученици от уязвими групи в училище е представена в графика 1.

Графика 1: Училищата с висока концентрация на ученици от уязвими групи постигат по-ниски резултати на НВО след VII клас (2025 г.)

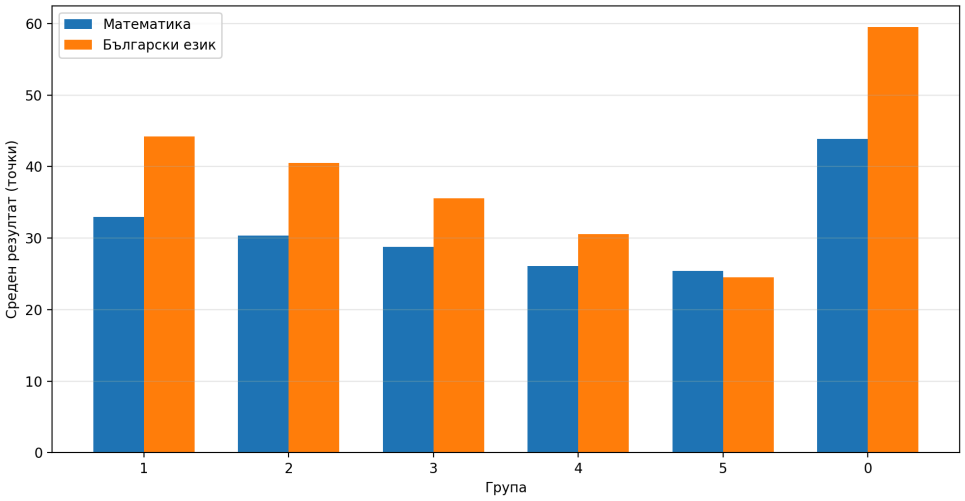

От графиката ясно се вижда разликата в успеваемостта между отделните групи, както и че тази успеваемост пада с увеличаване на номера на групата, т.е. с увеличаване на дела на ученици от уязвими групи.

За потвърждаване на статистическата значимост на това наблюдение, бяха използвани стандартни тестове:

- ANOVA - за да покаже дали разликите в усреднените стойности, видими на фигурата, са статистически значими или резултат от случайна вариация;
- пост-хок тест на Тюки - за разкриване на значимостта на всеки две двойки групи и избягване на грешна интерпретация на ANOVA резултатите.

Еднофакторният ANOVA тест разкри статистически значими разлики между групите със следните резултати:

- математика ($F = 122.08$, $p < 0.001$); $\eta^2=0.263$[10]
- български език и литература ($F = 490.37$, $p < 0.001$); $\eta^2=0.589$[11]

Данните показват, че принадлежността към дадена група има силен ефект върху крайния резултат на НВО. Ефектът е особено силен при БЕЛ, но също и по математика се наблюдават не просто статистически значими, но определящи разлики между групите.

Пост-хок тестът на Тюки потвърди тези изводи, като могат да се добавят някои нови заключения:

1. Математика: Група 0 се различава най-значимо от всички останали групи. При останалите двойки съществува статистическа значимост на разликите между групите, но ефектът е по-слабо изразен. Това важи особено много за съседни групи, например първа, сравнена с втора, втора - с трета и пр.
2. БЕЛ: Силна стратификация на групите с големи и значими разлики между всеки две двойки групи. Най-силни ефекти от принадлежността към дадена група се наблюдават при група 0 и в по-малка степен при група 5.

Това, че разликите между група 0 и останалите групи е непропорционално по-голяма, и това, че по математика се наблюдаваха някои гранични стойности, доведе до повторение на посочените тестове с изключване на група 0.

Резултати ANOVA:

- математика ($F = 10.01$, $p < .001$, $\eta^2 = 0.043$)
- български език и литература ($F = 94.71$, $p < .001$, $\eta^2 = 0.300$)

Разликата между групите остава статистическа значима, но принадлежността към съответната група става с по-малко значение за резултатите на НВО, като виждаме съществени разлики във F-statistics и η^2. Особено по математика, ефектът от принадлежността към съответната група може вече да се разглежда като малък до умерен (Cohen Benchmarks).

Извод: Между всички групи съществува статистически значима разлика, но:

- тя е по-силно изразена при резултатите по БЕЛ в сравнение с тези по математика;
- между група 0 и останалите групи съществува по-силна/ непропорционално по-голяма разлика;

[10] 26% от вариацията се обясняват от принадлежността в дадената група, счита се за силен ефект (Cohen's Benchmarks, $\eta^2>0.14$).
[11] 59% от вариацията се обясняват с принадлежността към съответната група, може да се говори за изключително силен ефект.

- принадлежността към група 5 (предполагаща пълна или почти пълна сегрегация) на училището е силен предиктор за постигането на най-ниски резултати за страната на НВО по БЕЛ след VII клас.

Групите за уязвимост се оказват добър предиктор за успеваемостта на НВО след VII клас. Разликата между група 0 и всички останали групи е силно изразена и непропорционална. В известен смисъл, попадането на ученик в училище с концентрация на уязвими групи (независимо от групата), вече е присъда за бъдещите му постижения и достъп до възможности.

Около половината училища, в които се обучават седмокласници, попадат в една от групите за концентрация на уязвими групи. В тези училища се обучават близо 25% от учениците в прогимназиален етап. Ако екстраполираме единствено от НВО VII клас (2025 г.), то независимо в кое да е от тези училища попадне ученик в първи клас, то в края на VII клас има голяма вероятност неговите резултати да са по-ниски от средните за страната, с още по-голяма разлика в сравнение с ученик от група 0.

Гореописаните специфики се виждат най-добре при използването на диаграмата boxplot.

Графика 2: Визуализиране на разпределението на резултатите по БЕЛ на НВО след VII клас (2025 г.) по групи на уязвимост посредством boxplot

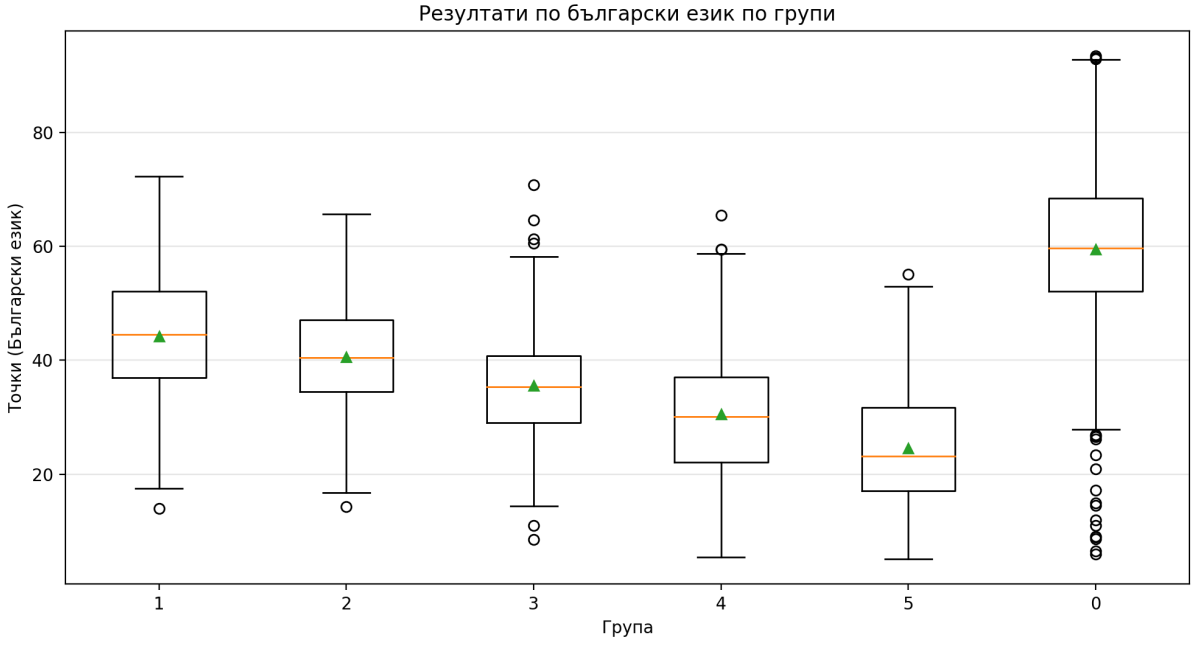

Графиката ясно показва, че:

- има ясно разграничение между кутиите и медианите на отделните групи – получава се “стълбица”;
- група 0 е с най-висока медиана, като на практики няма припокриване на основната кутия (25-75 персентил) с нито една от кутиите на останалите групи. Средните

резултати на медианното училище в група 0 са по-високи от на практика всички училища в група 3-5 и от повечето училища в групи 1 и 2;
- група 5 е с ясно отделена от останалите групи медиана, което бе видимо и при използването теста на Тюки;
- сплесканите кутии показват малка вътрешно групова вариабилност за сметка на добре изразените междугрупови разлики;
- груповата принадлежност е силен и доминиращ фактор за резултатите по български език.

Графика 3: Визуализиране на разпределението на резултатите по математика на НВО след VII клас (2025 г.) по групи на уязвимост посредством boxplot

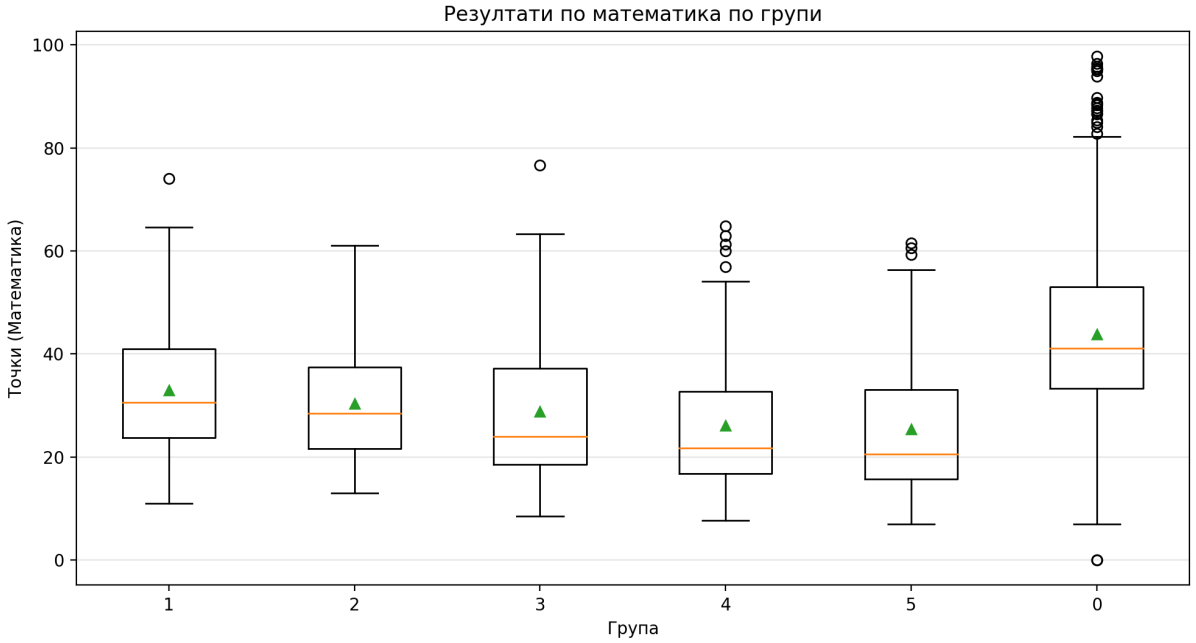

Графиката ясно показва, че:
- група 0 отново е с по-висока медиана, но вече се наблюдава и припокриване с кутиите на останалите групи;
- съществува по-голямо припокриване на кутиите, особено при съседни групи - по-малка междугрупова вариабилност, придружена с по-удължени кутии - по-висока вътрешно групова вариабилност;
- медианите на групите все още образуват низходяща стълбица, но с по-ниски “стъпала”;
- наблюдават се предимно “положителни” външни точки (outliers) във всички групи;
- кутиите и “мустаците” са сплескани под нивото на медианата - наблюдава се несиметрично вътрешногрупово разпределение на резултати, особено изразено за групи 3-5.

Последните две наблюдения могат да се обяснят с това, че резултатите по математика са изключително ниски - 14 939 ученици имат пълни двойки на НВО след VII клас през 2025 г.

Анализът на задачите показва, че ако учениците са посочили единствено отговор “А”, биха имали 11 точки, само отговор “Г” - 20 точки (т.е. много близък резултат до медианата за група 5). При толкова ниски резултати и с добавените нови затворени въпроси през 2024 г. е невъзможно да се отсее разликата между налучкване, незнание и знание. Ниските средни резултати и високият коефициент на вариация освен всичко останало показват недобре построен изпит за НВО.

Интерпретация:

- груповата принадлежност има статистически значим, но по-слаб (в сравнение с БЕЛ) ефект върху резултатите по математика;
- между групите има по-големи припокривания (особено при съседни), което означава, че резултатите по математика са по-силно повлияни (в сравнение с резултатите по БЕЛ) и от допълнителни фактори.

Таблица 4: Обобщение на интерпретацията на boxplot анализа

	Математика	**БЕЛ**
Припокриване на групи	Частично	Минимално
Сила на ефекта на принадлежност в група	Умерен	Много силен
Ясно отделяне на група 0	Да	Много ясно
Обяснима вариация (η^2)	~26%	~59%

Извод: Boxplot анализите визуално потвърждават статистическите резултати - груповата принадлежност е значим предиктор за постиженията и по двата предмета, като ефектът е умерен за математика и изключително силен за български език.

4. Ограничения на изследването

В основата на изследването лежи групирането на училищата спрямо концентрацията на ученици от уязвими групи в тях (на практика според образователното ниво на родителите им).

Както анализът показа, тези групи в значима степен са обвързани с вариацията в резултатите на училищата в България, особено тези по БЕЛ. От друга страна, единствено критерият образователно ниво на родителите е недостатъчен. Имаме твърде различни училищни общности и се изпуска важна информация като това дали българският език е майчин за съответните ученици. Не на последно място, събирането на такава информация става доброволно и чрез самооповестени данни или попълване на анкетните карти от класните ръководители, когато родителите не са налични или не могат да попълнят картите. Да разчитаме само на тази класификация за обяснение на големите различия в

успеваемостта е недостатъчно и трябва да се случва в комбинация с други инструменти. Това е и една от целите на настоящото изследване.

Пет от общо шест от посетените от екипа ни училища бяха с преобладаваща концентрация на ученици, представители на етнически малцинствени групи, в които между 90% и 100% от учениците са деца с различен от български майчин език. Сред родителските общности се наблюдава различно групиране спрямо социално-икономически статус, интеграционни процеси в по-голямата регионална общност и етнолингвистични характеристики, което има разнообразно отражение върху учебната среда и академичните резултати на учениците. Въпреки това част от училищата са в четвърта, а част от училищата са в пета група. Дори цял клас от деца, за които българският език не е майчин, може да се окаже в училище от група 1 или 0, стига родителите да имат висок образователен ценз.

Използването на Grounded Theory дава единствено достъп до хипотезите, които могат да обяснят по-доброто представяне на разглежданите училища спрямо групите, към които принадлежат. За приемането или отхвърлянето на тези хипотези трябва да се проведат допълнителни проучвания, с наличието на контролни групи, както и да се използват данни, налични единствено в портала на МОН НЕИСПУО (свързани с квалификация, участие в програми и проекти, работа на медиатори и пр.).

Използваме НВО след VII клас като основен и в случая единствен наличен индикатор за постигнатите резултати от едно училище. Ясно осъзнаваме, че НВО не разкрива всички аспекти на работа и успехи на едно училище. В допълнение, за основа на изследването са използвани резултати от 2025 г., като по-задълбочен анализ на устойчивите положителни тенденции, показвани от училищата, е направен само за по-малка извадка, след първоначален подбор. Възможно е извън нашия преглед да са останали училища с високо качество и добавена стойност на работата, но с ниски резултати на НВО през 2025 г.